

Гарієвський Ю. В., старший викладач (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСВІТА ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ

Анотація. *В статті досліджено цінності освіти, їх природу, функції та взаємозв'язки. Розкрито, що цінності не первинні, вони є похідними від співвідношення світу і людини та підтверджують значимість того, що створила людина в процесі історії. Визначено, що освіта як загальнолюдська цінність підтверджується конституційно закріпленням у більшості країн світу правом людини на освіту. Показано, що реалізація цього права забезпечується існуючими в державі системами освіти, які відрізняються за принципами організації.*

Ключові слова: *освіта, культура, цінності, педагогічний процес, особистість.*

Аннотация. *В статье исследованы ценности образования, их природа, функции и взаимосвязи. Раскрыто, что ценности не первичные, они являются производными от соотношения мира и человека и подтверждают значимость того, что создал человек в процессе истории. Определено, что образования как общечеловеческая ценность подтверждается конституционно закреплённым в большинстве стран правом человека на образование. Показано, что реализация этого права обеспечивается существующими в государстве системами образования, которые отличаются по принципам организации.*

Ключевые слова: *образование, культура, ценности, педагогический процесс, личность.*

Annotation. *The article is devoted to the study of educational values, their nature, functions and relationships. There are many definitions of educational value, but they all reflect the confidence that the values are not the primary, they are derived from the ratio of the world and a person, confirming the significance of what humanity has created in the course of history. It is recognized, that education is a universal value today. The right to education is confirmed constitutionally in most of countries. The implementation of this right is ensured by existing educational systems, which differ by the principles of organization.*

Key words: *education, culture, values, educational process, personality.*

Людське суспільство не може розвиватися без передачі культурно-історичного (виробничого, наукового та ін.) досвіду від старшого покоління до молодшого. Освіта як соціальне і педагогічне явище таке ж давнє, як саме людство. Багато століття цей процес протікав як природний. Накопичення соціального досвіду на певному етапі розвитку людства (у пізній період рабовласницького ладу) призвело до виникнення потреби в людях, що спеціально займаються вихованням і навчанням дітей. З'явилися навчальні заклади, в яких здобуває освіту підростаюче покоління. З виникненням держави утворилися органи, які визначають цілі і характер освітньої політики та шляхи її здійснення. Процес передачі культурно-історичного досвіду став необхідним і цілеспрямованим. Освіта набула суспільної функції та стала особливою сферою соціального життя. Під впливом соціального середовища відбувається соціалізація особистості. Соціалізація – це процес і результат засвоєння та подальшого відтворення індивідам соціального досвіду. Соціалізація відбувається як за умов стихійного впливу навколишнього середовища на розвиток людини, так і під впливом соціально контрольованих обставин і спеціально створюваних суспільством умов, тобто освіти.

Поняття «освіта» етимологічно пов'язане з поняттям «культура» (лат. cultura – обробіток, освіта, виховання, розвиток, шанування). На думку Н. В. Бордовської освіта, будучи соціокультурним феноменом, виконує такі соціокультурні функції:

1. Освіта – спосіб входження людини у світ матеріальної і духовної культури суспільства. Це процес трансляції культурно оформлених зразків діяльності та поведінки, ustalених форм (норм моралі та поведінки, правил спілкування та ін.) суспільного життя;

2. Освіта – це спосіб соціалізації особистості і наступності поколінь. Одне з головних завдань освіти полягає в підготовці молодого покоління до самостійного життя і формування образу майбутнього в ході освоєння різних форм життєдіяльності людини;

3. Освіта є механізм формування суспільного і духовного життя людини та галузь масового духовного виробництва. Соціальна цінність освіти визначається значимістю освіченої людини в суспільстві. Гуманістична цінність освіти полягає в можливості розвитку пізнавальних і духовних потреб людини. У той же час в рамках системи освіти відбувається накопичення і розвиток інтелектуального та духовно-морального потенціалу країни;

4. Освіта є прискорювачем процесу розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому [1].

Всі названі вище функції можна звести до двох основних:

1) відтворення культурно-історичного досвіду людства;

2) розвиток особистості і суспільства.

Освіта – найскладніший соціально-історичний феномен з безліччю сторін і аспектів. В наш час розглядають:

1. Освіту як систему – сукупність навчально-виховних закладів, установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, а також органів управління освітою, державних освітніх стандартів і освітніх програм;

2. Освіту як педагогічний процес (навчання і виховання) – засвоєння в установах освіти, а також у результаті самоосвіти, системи знань, умінь, навичок, досвіду діяльності і відносин до світу і себе;

3. Освіту як результат навчання і виховання – досягнутий рівень у засвоєнні знань, умінь, навичок, досвіду діяльності і відносин.

Визнання освіти як загальнолюдської цінності сьогодні ні в кого не викликає сумніву. Це підтверджується конституційно закріпленим у більшості країн правом людини на освіту. Його реалізація забезпечується існуючими в тій чи іншій державі системами освіти, які відрізняються за принципами організації. В. А. Сластьонін, обґрунтував, що у них знаходиться відображення світоглядна обумовленість вихідних концептуальних позицій [2, с. 90].

Проте, далеко не завжди ці вихідні позиції формуються з урахуванням аксіологічних характеристик. Так, у педагогічній літературі нерідко стверджується, що освіта ґрунтується на фундаментальних потребах людини. Людина нібито потребує освіти, оскільки її природа повинна бути перетворена за допомогою освіти. У традиційній педагогіці широкого поширення набуло уявлення про те, що в освітньому процесі реалізуються перш за все соціальні установки. Суспільство має потребу в тому, щоб людина була вихована. Більш того, вихована певним чином залежно від приналежності до того чи іншого соціального прошарку [3].

Мета статті – розкрити роль освіти як загальнолюдської цінності.

Реалізація тих чи інших цінностей призводить до функціонування різних типів освіти. Перший тип характеризується наявністю адаптивної практичної спрямованості, тобто прагненням обмежувати зміст загально-освітньої підготовки мінімумом відомостей, що мають відношення до забезпечення життєдіяльності людини. Другий заснований на широкій культурно-історичній орієнтації. При такому типі освіти передбачається отримання відомостей, які свідомо не будуть затребувані в безпосередній практичній діяльності. Обидва типи аксіологічних орієнтацій неадекватно співвідносять реальні можливості і здібності людини, потреби виробництва і завдання освітніх систем.

Для подолання недоліків першого і другого типів освіти стали створюватися освітні проекти, які вирішують завдання підготовки компетентної людини. Вона повинна розуміти складну динаміку процесів

соціального і природного розвитку, впливати на них, адекватно орієнтуватися у всіх сферах соціального життя. Водночас людина повинна володіти вміннями оцінювати власні можливості та здібності, обирати критичну позицію і передбачати свої досягнення, брати на себе відповідальність за все, що відбувається з нею.

Резюмуючи сказане, можна виділити такі *культурно-гуманістичні функції освіти*:

- розвиток духовних сил, здібностей і вмінь, що дозволяють людині долати життєві перешкоди;
- формування характеру та моральної відповідальності в ситуаціях адаптування до соціальної та природної сфери;
- забезпечення можливостей для особистісного та професійного зростання і для здійснення самореалізації;
- оволодіння засобами, необхідними для досягнення інтелектуально-моральної свободи, особистої автономії та щастя;
- створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності людини та розкриття її духовного потенціалу.

Культурно-гуманістичні функції освіти підтверджують ідею про те, що вона виступає засобом трансляції культури, опановуючи яку людина не тільки адаптується до умов постійно змінюваного соціуму, а й стає здатною до активності, що дозволяє їй виходити за межі заданого, розвивати власну суб'єктивність і примножувати потенціал світової цивілізації.

Одним з найбільш значущих висновків, що випливають з осмислення культурно-гуманістичних функцій освіти, є її загальна спрямованість на гармонійний розвиток особистості, що є призначенням, покликанням і завданням кожної людини. У суб'єктивному плані це завдання виступає як внутрішня необхідність розвитку сутнісних (фізичних і духовних) сил людини. Ця думка безпосередньо пов'язана з прогнозуванням цілей освіти, яке не може бути зведене до перерахування переваг людини. Істинний прогностичний ідеал особистості – це не довільна умоглядна конструкція в порядку добрих побажань. Сила ідеалу полягає в тому, що в ньому відбиваються конкретні потреби соціального розвитку, що вимагають сьогодні розвитку гармонійної особистості, її інтелектуально-моральної свободи, прагнення до творчого саморозвитку [4].

Постановка цілей освіти в такому формулюванні не виключає, а, навпаки, передбачає конкретизацію педагогічних цілей залежно від рівня освіти. Кожен компонент освітньої системи вносить свій внесок у вирішення гуманістичної мети освіти. Для гуманістично-орієнтованої освіти характерна діалектична єдність суспільного та особистого. Ось чому в її цілях повинні бути представлені, з одного боку, вимоги, які висуюються

до особистості суспільством, а з іншого – умови, що забезпечують задоволення потреб особистості в саморозвитку.

Гуманістична мета освіти потребує перегляду її засобів – змісту і технологій. Що стосується змісту сучасної освіти, то вона повинна включати в себе не тільки новітню науково-технічну інформацію. У рівній мірі у зміст освіти повинні входити гуманітарні особистісно-розвивальні знання та вміння, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до світу і людини в ньому, а також система морально-етичних почуттів, що визначають її поведінку в різноманітних життєвих ситуаціях.

Таким чином, визначення змісту освіти зумовлене необхідністю розвитку базової культури особистості, що включає культуру життєвого самовизначення та культуру праці; політичну та економіко-правову, духовну і фізичну культуру; культуру міжнародного та міжособистісного спілкування. Без системи знань і умінь, що складають зміст базової культури, неможливо зрозуміти тенденції сучасного цивілізаційного процесу. Реалізація такого підходу, який може бути названий культурологічним, є, з одного боку, умовою збереження і розвитку культури, а з іншого – створює сприятливі можливості для творчого оволодіння тією чи іншою областю знань.

Відомо, що кожен конкретний вид творчості – це прояв особистості не тільки в науці, мистецтві, громадському житті, але й у становленні особистісної позиції та визначенні притаманної саме цій людині лінії моральної поведінки. Трансляція безособових, чисто об'єктивних знань або способів діяльності призводить до того, що учень не може проявляти себе у відповідних галузях культури і не розвивається як творча особистість. Якщо ж він, освоюючи культуру, робить відкриття в самому собі, при цьому переживає пробудження нових розумових і душевних сил, то відповідна галузь культури стає «його світом», простором можливої самореалізації, а оволодіння нею отримує таку мотивацію, яку традиційний зміст освіти забезпечити не може.

Реалізація культурно-гуманістичних функцій освіти ставить також проблему розроблення та впровадження нових технологій навчання і виховання, які допомогли б подолати безособистісну освіту, її відчуження від реального життя догматизмом і консерватизмом. Для розроблення таких технологій часткового оновлення методів і прийомів навчання та виховання недостатньо. Сутнісна специфіка гуманістичної технології освіти полягає не стільки у передачі певного змісту знань та формуванні відповідних їм умінь і навичок, а й у розвитку творчої індивідуальності та інтелектуально-моральної свободи особистості, у спільному особистісному зростанні педагога та учнів.

Гуманістична технологія освіти дозволяє подолати відчуження вчителів та учнів, викладачів і студентів від навчальної діяльності і один від одного. Така технологія передбачає поворот до особистості, повагу і довіру до неї, її гідності, прийняття її особистих цілей, запитів, інтересів. Вона пов'язана зі створенням умов для розкриття і розвитку здібностей учнів та педагога з орієнтацією на забезпечення повноцінності їх повсякденному житті. У гуманістичній технології освіти враховуються психофізіологічні параметри, особливості соціального і культурного контексту, складність і неоднозначність внутрішнього світу. Нарешті, гуманістична технологія освіти дозволяє органічно поєднати соціальне і особистісне [1, с. 77].

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що реалізація культурно-гуманістичних функцій освіти обумовлює необмежений в соціокультурному просторі демократично організований, інтенсивний освітній процес, у центрі якого знаходиться особистість учня (принцип антропоцентричності). Основним змістом цього процесу стає гармонійний розвиток особистості. Якість і міра цього розвитку виступають показниками гуманізації суспільства і особистості. Однак, процес переходу від традиційного типу освіти до гуманістичного відбувається неоднозначно. Існує протиріччя між фундаментальними гуманістичними ідеями і ступенем їх реалізації у зв'язку з відсутністю достатньо підготовленого педагогічного корпусу. Виявлена антиномія гуманістичної природи освіти та домінування технократичного підходу в педагогічній теорії та практиці показує необхідність побудови сучасної педагогіки на ідеях гуманізму.

1. Бордовская Н. В. Педагогіка. Підручник для вузів / Н. В. Бордовська, А. А. Реан. – СПб., 2000. – 200 с. 2. Сластьонін В. А. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / В. А. Сластьонін, І. Ф. Ісаєв, А. І. Міщенко, Є. М. Шіняков. – М. : Школа-Преса, 1998. – 512 с. 3. Сівашінская Є. Ф. Педагогіка сучасної школи : курс лекцій для студентів пед. спеціальностей вузів; під заг. ред. Є. Ф. Сівашінської. – Мінськ : Екоперспектива. – 2009. – 212 с. 4. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2003. – № 4. – С. 108.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.